

АКТУАЛЬНЕ УКРАЇНОЗНАВСТВО: ЗАПИТИ СУСПІЛЬСТВА, НАУКОВІ ТА ЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ

Богдан ГАЛАЙКО

кандидат історичних наук, директор НДІУ

Арсен ЗИНЧЕНКО

доктор історичних наук, професор, заступник директора НДІУ

Анотація. Стаття покликана залучати наукову громадськість до обговорення проблем сучасної гуманітаристики в Україні, в тому числі українознавства. Пропонується до розгляду проблематика актуальних українознавчих досліджень.

Ключові слова: українознавство, актуальне українознавство, наукове середовище, наукова критика, корпоративність, етика науковця.

АКТУАЛЬНОЕ УКРАИНОВЕДЕНИЕ: ЗАПРОСЫ ОБЩЕСТВА, НАУЧНЫЕ И ЭТИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ

Богдан ГАЛАЙКО

кандидат исторических наук, директор НИИУ

Арсен ЗИНЧЕНКО

доктор исторических наук, профессор, заместитель директора НИИУ

Аннотация. Статья призвана привлечь научную общественность к обсуждению проблем современной гуманитаристики в Украине, в том числе украиноведения. Предлагается к рассмотрению проблематика актуальных украиноведческих исследований.

Ключевые слова: украиноведение, актуальное украиноведение, научная среда, научная критика, корпоративность, этика ученого.

CONTEMPORARY UKRAINIAN STUDIES: DEMANDS OF THE SOCIETY, SCIENTIFIC AND ETHICAL CHARACTERISTICS

Bohdan HALAIKO

Candidate of Historical Sciences, Director of RIUS

Arsen ZINCHENKO

Doctor of Historical Sciences, professor, Deputy Director of RIUS

Annotation. The aim of the article is to involve the scientific society in discussions of problems of contemporary human sciences, including Ukrainian studies, in Ukraine. The authors considered the range of problems to be researched in the context of Ukrainian studies.

Key words: Ukrainian studies, contemporary Ukrainian studies, scientific environment, scientific criticism, corporativity, scientist's ethics.

Час вимагає рішучого оновлення суспільства. Усіх сфер його буття, починаючи від дитячого садочка й комунальних послуг до державного управління і діяльності академічних установ. В умовах інформаційної епохи технологічна культура, суспільно-політичні явища, засоби й стиль спілкування, підтримання здоров'я, поширення культурного продукту визначальною мірою залежать від інформаційного забезпечення. Значення науки, яка, власне, й покликана мобілізувати нову інформацію про довколишній світ, суттєво зростає. З цього випливає органічна необхідність суспільного усвідомлення зрослої ваги науки. Це усвідомлення має виявлятися, в тому числі, і в адекватному ставленні владних інституцій до запитів науки, тобто до її матеріальної бази, забезпечення можливостей для вивчення й освоєння світових наукових набутків і технологій, для підготовки й збереження наукових шкіл, для розвитку університетської науки. Це загалом і визначає вагомість рядка фінансових ресурсів у державному бюджеті, а разом з тим і витрат великих виробничих корпорацій на наукові дослідження. Ставлення до науки та науковців є ключовою ознакою культури державного менеджменту.

Вкрай обмежені ресурси в Україні виділяються на розвиток гуманітаристики. Завважмо, що однією з основних передумов кризи на сході України стало цілеспрямоване руйнування режимами Л. Кучми та В. Януковича національного гуманітарного та інформаційного простору, особливо галузей українознавчого спрямування.

З іншого боку, й атмосфера самого наукового середовища має бути сприятливою для наукового пошуку, конкурентного відбору кращих наукових

здобутків, для наукових дискусій, які сприяють одержанню якісного, науково вивіреного (верифікованого) продукту. Хибно було б думати, що ця атмосфера твориться лише у замкнутому просторі лабораторій чи наукових корпусів! Наукове середовище саме завдяки своєму високому інтелектуальному потенціалу здатне передавати свої імпульси й на ширші суспільні простори, контактуючи, наприклад, зі студентськими аудиторіями, де провідні академічні науковці часто найперше апробують результати своїх наукових розробок. Це стосується як природничих, медичних, інженерно-технологічних наук, так і гуманітарних.

Відповідальність науковців гуманітарного профілю особлива, і тим більше в часи змін. Вони передовсім формують структуру і зміст суспільних цінностей, актуалізують духовно-культурні традиції, акцентують на коренях і виявах національної ідентичності й значенні місць пам'яті. Вони впродовж тривалого часу відчували брутальний тиск тоталітаризму, який деформував проблематику їхніх досліджень, характер і спрямованість їхніх наукових пошуків. Рідко кому вдавалося встояти перед цим тиском, але саме таких науковців нині ми відзначаємо як людей Совісті в науці. Згадаймо серед таких світлої пам'яті Михайла Брайчевського, Ярослава Дзиру, Ярослава Дашкевича, Федора Шевченка й багатьох інших.

Вони відійшли в світлі сузір'я, залишивши по собі добру пам'ять і приклад для наслідування, а разом з тим і усвідомлення необхідності діяти, вимітати дрібні корисливі інтереси й викидати все фальшиве й несправжнє.

Звільнення від цензурного тягаря над суспільними науками давно відбулося, а

від звички діяти за поняттями того часу – далеко не повністю. Щодо утвердження етичних норм гуманітарних досліджень, то тут справи ще гірші. Доба тоталітаризму залишила виразки в свідомості багатьох людей, і, на жаль, серед науковців-гуманітаріїв. Сліди колишньої партійно-службової корпоративності в науці залишилися й досі в науковій практиці. Тільки тепер на місце корпоративності партійної прийшла гуртова, а нерідко, так би мовити, корисливо-гуртова. Тепер вона може ховатися навіть за начебто гарним поняттям корпоративної культури, тобто готовності служити своєму патрону чи кланові. Одним із виявів такої корпоративності є слабкість наукової критики в гуманітарній науці, явна недостатність виваженого, аргументованого обговорення статей, монографій, дисертацій.

Низька культура гуманітарних студій певного кола дослідників породила й звичку цитування й перецитовування авторитетів, наукове значення яких свого часу було явно переоцінене.

Особливо ж небезпечною хворобою сучасної української гуманітаристики є поширеність прямого й прихованого плагіату, за який у нашому суспільстві не несуть відповідальності не те що студенти й аспіранти, але й зловлені на гарячому академіки й перші особи в державному апараті! Пропоновані споживачам інтелектуального продукту т. зв. «наукова новизна» і «особистий внесок автора» в дисертації (а то й у монографії!), на жаль, часто є більш ніж сумнівними. Годі вже казати про поширену серед науковців звичку до самоплагіату, викорінювати який ще важче за умов, коли боротися з плагіатом загалом ніхто не береться.

Не меншої шкоди гуманітарній науці завдають голосні заклинання різного ха-

рактеру, які начебто служать українській справі, а насправді несуть неабияку їй шкоду. Чого варте хоча б тиражування різного роду вигадок про супердавність українців (чи не од Шумеру, бува! А може, й давніше?) чи їхню особливу «місію» та «долю», чи про гуманізм в староруські часи, чи про початки українознавства ще від часів Гомера – усе те давно наоскомало. Подібне може викликати хіба що зневагу не лише до подібного «українознавства», але й до українознавства як до важливої науково-пізнавальної царини. І набралось в нас подібного «патріотичного» добра оберемки! Воно циркулює не лише в ЗМІ, але й пролазить на сторінки видань, що значаться науковими. Очевидно, що кожен більш-менш обізнаний українофоб із задоволенням такі речі цитуватиме й прицмукуватиме, мовляв, дивіться, там, у їхній «незалежній», «наука»! Подібні буцім патріотичні візії раз по раз подаються у засобах масової інформації і навіть деяких білянаукових виданнях.

Загальна корумпованість суспільства, а не лише тих, хто там, «нагорі», проявляється і в науковій сфері. Причиною цього є не лише брак наукової добросовісності й людської порядності, які є невід'ємною складовою етики науковця, але й особливості дрібнобізнесової діяльності доби хапального заробітчанства. Чи не на кожному паркані знайдемо заклики звертатися до вмілих майстрів, що за підхожу ціну спечуть не тільки реферат (чи й наукову статтю (!)), але навіть кандидатську чи докторську цеглину. А потому відбувається й успішний «захист» не лише бакалаврських і магістерських, але й вищого штибу дисертацій. Повторимо: українській гуманітаристиці явно бракує критичної самооцінки й загалом

наукової етики. Усе сказане так чи інакше заторкує й українознавство як царину наукової діяльності.

Пройшовши фазу становлення від початку 1990-х і голосно заявивши про себе цілою серією міжнародних форумів, книжкових, журнальних і газетних публікацій, певна частина українознавців спочиває на лаврах колись начебто здобутого суспільного визнання. Але чи можна взагалі говорити про якісь лаври, якщо саме українство належним чином ще не утвердилося в Україні як державотвірний чинник! Суспільний процес в Україні відбувається складно, турбулентно, з болісними програшами в творенні держави.

Разом із революційним суспільним проривом осені 2013 – весни 2014 рр. українське суспільство заявило про себе як дієва спільнота, що прагне життя й потребує нового дихання й очищення. Відтак суттєво змінилися основні параметри українського соціуму. Потреба очищення від усякого роду фальші посилилася, зросли запити на правдиву оцінку явищ. У цьому суспільний інтерес наблизився до сутнісних підходів науки, покликаної продукувати вивірені оцінні судження, базовані на врахуванні всіх, у тому числі й суперечливих, реалій суспільного життя.

Отож, робимо наголос на необхідності актуалізації українознавства, що стосується як самої проблематики, так і методик дослідницької роботи на цій ниві. Йдеться як про поглиблення науково-методологічної бази досліджень, так і розширення українознавчої проблематики.

Нині важливо зосередитися на вивченні нових суспільних явищ, які відкривають перспективи модернізації українського суспільства, забезпечення

його конкурентоспроможності й виживання. Йдеться передовсім про аналіз суспільного досвіду, який було нагромаджено в ході патріотичних акцій 1999 – 2000, 2004, 2013 – 2014 рр., у тому числі соціокультурних та історичних передумов суспільних змін, що відбулися впродовж останнього року. Маємо на увазі вивчення не лише соціально-політичних аспектів, але й різноманітних культурних явищ останнього часу.

Виходячи з цього дискурсу, пропонуємо орієнтовну проблематику актуальних українознавчих студій:

1. Суспільно-політична, соціокультурна проблематика

Революція гідності: суспільно-історичні передумови, учасники, перебіг.

Соціальна комунікація та суспільна солідарність в українському суспільстві під час Революції гідності.

Культурні феномени під час Революції гідності.

Гуманітарна катастрофа в Донецькій та Луганській областях: соціально-політичні, інформаційні, ментальні передумови й наслідки.

Феномен Новоросії: історичні, етнічні, соціально-психологічні та геополітичні аспекти.

2. Проблематика модернізації українського суспільства

Модернізація української економіки: соціально-політичний, структурно-галузевий та геополітичний аспекти.

Енергоощадність в Україні як суспільна та геополітична проблема.

Корупція в Україні як соціокультурна проблема.

Соціальні, ресурсні та фахові проблеми європеїзації української освіти.

Модерна українська культура: коди, традиції, новаторство.

Сучасний зелений туризм в Україні: мережа, організатори, проблеми.

Проблема психологічної та соціокультурної деколонізації українського культурного простору.

3. Вивчення історичних і соціокультурних обставин українського розселення в світі й розроблення програм взаємодії материкової України та українців у розселенні

Становище українських спільнот у розселенні.

Політична та культурна солідарність українців та її значення.

Політика Української держави стосовно українського розселення.

Українці в Росії.

Важливо передбачити, щоб пропонується науково-дослідницька проблематика українознавства стала практичним інструментом модернізації суспільства й держави. З цією метою необхідно забезпечити присутність інформації про Україну, її місцевості, історичні події, відомі особистості, культурні явища, міста і села, ландшафти та географічні об'єкти у всіх засобах масової інформації. Їх демонстрація стала б важливою ідейною та інформаційною складовою пропаганди культурної та суспільно-політичної єдності України та європейських стандартів у всіх аспектах суспільного життя.

Українознавство має стати ефективним науково організованим полем комунікації експертів, які досліджують, виявляють, виділяють новітні тенденції розвитку українського соціуму. Відповідно до цього має визначатися й перспектива діяльності Науково-дослідного інституту українознавства. Загальна наукова проблема його діяльності може бути визначена таким чином:

геополітичні й антропологічні параметри формування і розвитку українського соціуму та проблема його сучасної модернізації на основі європейського цивілізаційного вибору. Ця тема може бути означена як ключова під час розробки державної програми з українознавства.

Наголоси на актуальному українознавстві зовсім не означають недооцінки вивчення історичної та соціокультурної ретроспективи. Навпаки, аналіз минулого досвіду в житті спільноти сам по собі є вартісним, як і кожне наукове знання. Крім того, нинішня агресія Росії спонукає активно взятися за вивчення справжнього, не прикрашеного змісту російсько-українських відносин, причин тривалої суспільно-політичної й ментально-психологічної залежності українців від російського інформаційного, культурного, гуманітарно-наукового продукту не лише в комуністичний та царський періоди, але й в умовах формально незалежної України.

Особливо важливим є вивчення культурно-історичної спадщини староруських часів, яку царсько-імператорська Росія та її наукова обслуга безапеляційно оголосили своєю вотчиною. Метастази такого роду загарбницьких концепцій поширилися й серед зарубіжних наукових кіл і фігурують як базові твердження в енциклопедичних виданнях, тиражуються й повторюються в наукових працях. Відтак тема Русі, її попередниці – Київської держави, коренів української етнокультурної спільноти в нинішніх умовах має вивчатися особливо ретельно й з усією науковою відповідальністю. Вона мала б стати частиною великої гуманітарної державної програми «Спадщина», органічною складовою якої є наукове українознавство.

B. Halaiko, A. Zinchenko
*Contemporary Ukrainian Studies: Demands of the Society,
Scientific and Ethical Characteristics*

Abstract

Science in Ukraine, humanities in particular, evidently possesses insufficient supply of resources. Meanwhile, one of the key preconditions of the crisis in the East of Ukraine was a purposeful destruction of national humanitarian and information space, in particular everything that concerned Ukrainian studies, by L.Kuchma and V. Yanukovych's regimes. On the other hand, the atmosphere of the scientific environment has to assist a scientific search, scientific discussions, and enforces the receiving of a qualitative scientifically verified product.

It is important to take into consideration the suggested scientific and research problems of Ukrainian studies which are considered to become a practical means for modernization of the society and the state.

Humanitarians bear particular responsibility, especially in the dramatic times of changes. First of all they form the structure and the essence of social values, revive cultural and spiritual traditions and focus on roots and expressions of national identity and emphasize the importance of the sites of commemoration.

In the revolutionary events from autumn 2013 till spring 2014 the Ukrainian society presented itself as an efficient community that aims at the essential renewal. According to this a range of problems and methodology of Ukrainian studies need to be improved and refer to urgent demands of the society.

Nowadays it's necessary to focus on the research of new social phenomena which offer prospects of modernization of the Ukrainian society and assurance of its competitiveness and survival. Contemporary Ukrainian studies has to become an efficient scientific area of communication for investigators dealing with the research of new tendencies of development of the Ukrainian society.

Разом із революційним суспільним проривом осені 2013 – весни 2014 рр. українське суспільство заявило про себе як дієва спільнота, що прагне життя й потребує нового дихання й очищення. Відтак суттєво змінилися основні параметри українського соціуму. Потреба очищення від усякого роду фальші посилилася, зросли запити на правдиву оцінку явищ. У цьому суспільний інтерес наблизився до сутнісних підходів науки, покликаної продукувати вивірені оцінні судження, базовані на врахуванні всіх, у тому числі й суперечливих, реалій суспільного життя.